

İsmail Aytaç

Fırat University, iaytac@firat.edu.tr, Elazığ-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2017.12.3.3C0162>

HARPUT İÇ KALE KAZILARINDA 2014-2015 SEZONUNDA BULUNAN BİZANS DÖNEMİ SİKKELERİ

ÖZ

Bu makalede Harput İç Kalesi 2014-2015 yılları kazı sezonlarında ele geçirilen Bizans sikkelerinin özellikleri değerlendirilmiş, sikkeler ışığında Harput'a hükmeden ilk ve son Bizans hükümdarı belirlenmeye çalışılmıştır. Toplamda 9 adet sikke üzerine inceleme yapılmıştır. Buna göre; 5 numaralı sikke 6. yüzyıla, diğer sikkeler ise 11. yüzyıla tarihlendirilmiştir. İncelemeler neticesinde, sikkelerin ağırlıklarının 2.19gr-16.2gr arasında, çaplarının ise 20mm-30mm ebadında değiştiği tespit edilmiştir. Ayrıca, değerlendirme bölümünde yüzleri net olmayan sikkelerin açıklaması yapılmıştır. Kazısı gerçekleştirilen alanlarda dolgu toprağın yoğunluğu, belli bir kültür yapı katına ulaşılmasına engel olmuştur. Örneğin bir Bizans malzemesinin çıktığı kod ile daha geç bir döneme ait malzemenin kodu aynı ya da daha yüksek/düşük olabilmektedir. Bu çeşitliliğin anlaşılabilmesi için bir tablo oluşturulmuştur (Tablo 3). Katalogdaki sikkeler de bu bağlamda kod durumuna göre değil, açma sırasına göre yerleştirilmiş ve yapılan kısaltmalar dipnot verilerek açıklanmıştır. Tamamı bakır olan sikkeler üzerinde, Bizans sikkelerinde sık görülen Hz. İsa tasvirleri, Haçlar, Grekçe harfler ve yazılar, para birimleri yer almaktadır. Kazılarda sikkelerin bulunması kazı alanlarının tarihlendirilmesi bakımından en önemli belgeler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Harput, Bizans, Sikke, Kale, Kazı

BYZANTINE ERA COINS THAT WAS FOUND IN EXCAVATIONS OF HARPUT 2014-2015 SEASON

ABSTRACT

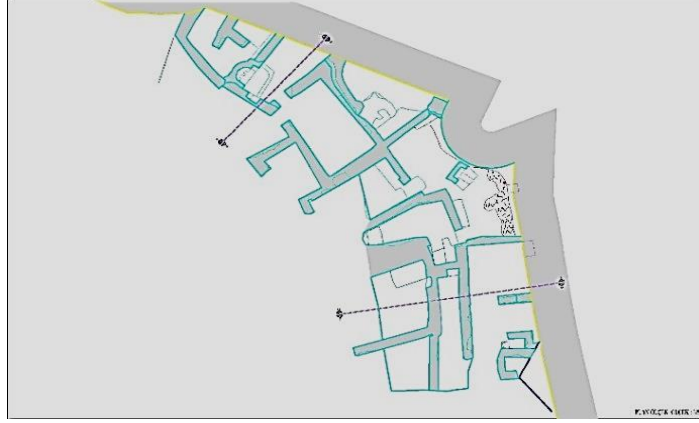
In this article, the features of Byzantine coins, found in the digs performed in between 2014-2015 in the citadel of Harput, are evaluated and in the light of these coins, which Byzantine emperors ruled Harput for the first and the last time are tried to be detected. Nine coins have been analyzed in total. According to this analysis, it has been detected that the coin Number 5 is from 6th century while others belong to 11th century. The coins weigh between 2.19gr and 16.2gr while their diameters size between 20mm and 30mm. Besides, in the evaluation part, the coins with faces that are not so clear are explained. The intensity of fill dirt prevented us to reach a certain cultural layer. For instance, a code that belongs to Byzantine material and another code that belongs to a latter period might could the same or higher/lower. A chart has been made to distinguish the variety (Table 3). The coins on the catalog are placed according to their order of opening, rather than their codes, and the abbreviations are explained with footnotes. The coins which are fully copper has Jesus figures, crosses, Greek letters and words, currencies, which all are very common on Byzantine coins, on their sides. The finding of these coins is one of the most important references to date the dig sites.

Keywords: Harput, Byzantine, Coins, Castle, Excavation

How to Cite:

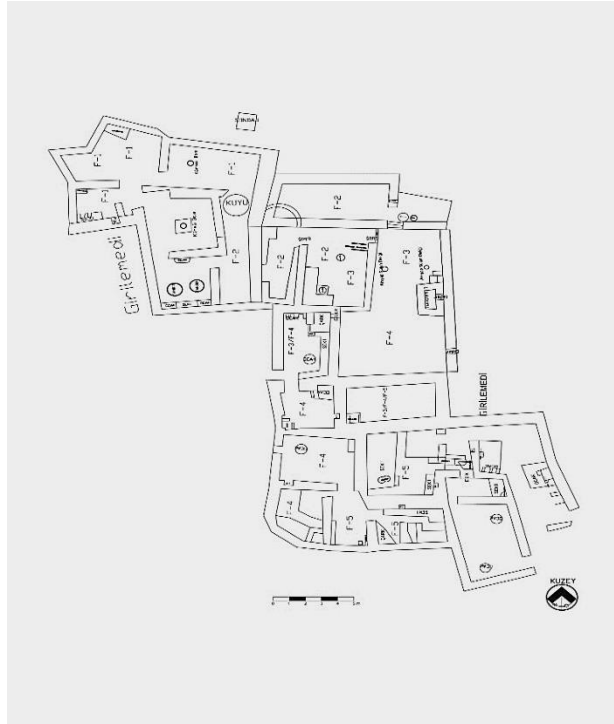
Aytaç, İ., (2017). Harput İç Kale Kazılarında 2014-2015 Sezonunda Bulunan Bizans Dönemi Sikkeleri, *Social Sciences (NWSASOS)*, 12(3):140-153, DOI:10.12739/NWSA.2017.12.3.3C0162

Plan 3. III. Bölge plan kareleri ve Belek Burcu rölövesi
(Plain 3. Plan squares of 3rd Area and Survey of Belek Castle)

Yapılan çalışmalarda; farklı dönemlere ait seramikler, cam objeler, takılar, metal objeler ve sikkeler bulunmuştur. Ele geçirilen sikkelerin bir kısmı Bizans Dönemine aittir ve 1. Bölge B-1 plan karesinden 2 adet (Sikke No:1, 2), B-2 plan karesinden 2 adet (Sikke No:3, 4), Bizans sur dibinde 3. Bölge A-1 plan karesinden 2 adet (Sikke No:5, 6), A-2 plan karesinden ise 1 adet (Sikke No:7) olmak üzere 7 adettir. Ayrıca 2015 yılında, Harput İç Kalesi kazıları bakanlık kazısı statüsü kazanmış ve kazı başkanlığı görevini Doç.Dr.İsmail AYTAÇ gerçekleştirmiştir. Söz konusu sezonda, 1. Bölgede (C-1, C-2, C-3 plan kareleri) ve 5. Bölgede (F-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 plan kareleri) kazı çalışmaları yapılmıştır (Ayrıntılı bilgi için bakınız; Aytaç, 2017:563-579), (Plan 4). Bunlardan 5. Bölge F1/F-2 Ortak mekânından 1 adet (Sikke No:8), F-2 plan karesinden de 1 adet (Sikke No:9) olmak üzere 2 adet Bizans sikkesi değerlendirilmiştir.

Plan 4. V. Bölge plan karelerinin rölövesi
(Plain 4. Survey of 5st Area's plan squares)

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu çalışma; yapılan kazılarda, özellikle 10. ve 11. yüzyıl Bizans Dönemi'ne ait sikke, seramik, metal eşyalar, vb. objelerin bulunması, bahsi geçen yıllarda Harput ve çevresindeki Bizans iskânının yoğunluğunu göstermektedir. Bununla beraber Harput ve çevresinin önemli bir askeri garnizon yeri olduğu da ayrıca bilinmektedir (Sinclair, 1989:149). Harput, o yıllarda Bizans'ın doğu sınırlarını koruma ve gözetmesinde önemli bir konumdaydı. Belek Burcu olarak bilinen burcun ilk olarak Bizans Dönemi'nde inşa edilmiş olması ve burcun güneyine doğru devam eden duvarın yine Bizans Dönemi'ne ait olması buna güzel bir örnektir (Danık, 1998:157-182). Ayrıca Harput'a hükmeden ilk ve son Bizans hükümdarlarının sikkeler ışığında tespit edilmesi de konunun önemini ortaya koymaktadır.

3. 2014-2015 KAZI SEZONU BİZANS DÖNEMİ SIKKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (2014-2015 EXCAVATION SEASONS BYZANTINE AGE COINS ASSESSMENT)

Harput, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içinde yer alan bugünkü Elazığ il sınırlarının 5km. kuzeydoğusundadır. Kuzeyinde Kızıldağ, doğusunda Hasret Dağı, güneydoğusunda Karlitepe, güneyinde ise bereketli bir ova olan Uluova yer almaktadır (Danık, 2001:1). Harput ve çevresi, yaşam için elverişli koşulları sayesinde bölgeye barınan kadim halkları kucağında büyümüştür. O kadim medeniyetler de yaptıkları eserler sayesinde hem coğrafyayı her taşın altında bir iz bulunan medeniyet yuvası haline getirmişler, hem de eserleri koruyarak, eklemeler yaparak günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Bu nedenle Harput ve çevresi, barındırdığı kültür hazinelerini ve güzelliklerini bir sünger gibi emerek tarih hafızamızı her daim zinde tutmaktadır. Harput'a gelen birçok gezgin Harput'un bu güzelliklerine notlarında yer vermiştir. Örneğin, İngiliz gezgin H.F. Tozer, anılarında yerli halkın cennet bahçelerinin Harput'ta olduğuna inandığından söz etmiştir (Tozer, 1881:215). Ayrıca bir kayalık üzerine konumlandırılan Harput Kalesi güvenlik açısından korunaklı ve ovaya hâkim durumundan dolayı Urartulardan başlayarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar sürekli iskân yaşamıştır (Resim 1).

Resim 1. Harput Kalesi kuş bakışı görünüm
(Figure 1. Harput Castle from upon)

Harput mıntıkasında hüküm süren medeniyetlerden biri de Bizanslılardır ve buraya farklı zaman dilimlerinde iki kez hâkim olmuşlardır. Bunlardan ilki, M.S. 6. yüzyılın ilk yarısından M.S. 7. yüzyılın ortalarına kadar sürmüş; ikincisi ise M.S. 10. yüzyıldan 11. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Ancak bölgeye Türklerin gelmesiyle bu hâkimiyet son bulmuştur (Ardıçoğlu, 1997:40). Bahsi geçen ilk hakimiyet evresinde Harput, Bizans'a bağlı IV. Armenia Eyaleti sınırlarına dahildi (Sunguroğlu, 1958:88). 10. yüzyılda ise Mesopotamia *thema*'sına bağlanmış, daha sonra da Kharpete kelimesinden türetilen Kharpezikion (Küçük Harput) *thema*'sına alınmıştır (Danık, 2001:9; Honigman, 1970:74; Ayrıca *Thema* için bakınız; Ostrogorsky, 1991:90).

Bazı kaynaklarda Harput'un Bizans Dönemi'ndeki adı "Romanoupolis" olarak geçse de bu durum tartışmalıdır (Sinclair, T.A., 1989:149). Araştırmacılar, Romanoupolis'in lokasyonu için farklı yerler telaffuz etmişlerdir. Bu yerler arasında, Suriye'de olduğu söylenen Kal'at er Rum, Harput, Kömürhan-İzol civarı ve son olarak Edessa (Urfa) yakınlarında bir yer sayılmaktadır (Honigmann, 1970:89-91). Ancak Harput, Bizans Dönemi'nde "Harpote", "Kharpote" şeklinde adlandırılmıştır (Ardıçoğlu, 1997:40; Ünal, 1989:12). Bununla beraber kelimenin kökeni her zaman tartışma konusu olmuştur (Sevin, 2011:22). Konumuz olan Bizans sikkelerinden bahsetmeden evvel sikkelerin ortaya çıkışı ve nedenselliği hakkında kısa malumat vermek yerinde olacaktır. "Tarihin Babası" olarak bilinen ve M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Anadolu'lu Herodotos'a göre, ilk sikkeyi icat eden halk Lydialılardır (Herodotos, I, 94). M.S. 2. yüzyıla gelindiğinde Julius Pollux, M.Ö. 6 yüzyılda yaşamış olan Kolophonlu Ksenophanes'e atıfta bulunarak verdiği bilgide, sikkenin ilk mucitleri arasında Lydialılarla beraber birkaç halk daha saymaktadır (Carradice-Price, 2001:17). Hatta Pollux, Midas'ın eşinin Myken kralı Agamemnon'un kızı Demotika olduğunu ve ilk altın sikkelerin onun tarafından üretildiğini söylemektedir (Sabziyeva, 2004:119-136). Ancak Pollux bu bilgiyi, sikke icadından çok uzun zaman sonra verdiği için Herodotos'un aktardığı bilgiler kadar tatmin edici değildir.

"Sikke neden icat edildi?" sorusuna gelindiğindeyse genel kanaatler; savaş giderleri, kamu çalışanlarının ücretleri ve harcamalar olarak sıralanır (Tekin, 1998a:6). Asıl nedeni ise, kuşkusuz günlük ihtiyaçları karşılamak için yapılan ödemelerde temel ve sabit bir ödeme sistemine sahip olma gereksinimi olmuştur (Demirel, 2009:4; Tekin, 1998b:273-278). Ticaret için bir devrim olan sikkenin icadıyla bölgeler arası etkileşim daha yoğun yaşanmaya başlamıştır.

Bizans sikkelerinin tarihi süreci I. Anastasius (M.S. 491-518) ile başlayıp 29 Mayıs 1453 İstanbul'un fethi ile yıkılan Doğu Roma'nın son imparatoru XI. Konstantinos Palaiologos'a (M.S. 1449-1453) kadarki dönemi kapsamıştır (Tekin, 1999:28). Anadolu'da ve muhtelif yerlerdeki birçok arkeolojik kazıda bu sikkelere rastlanmaktadır.

İç Kale kazılarında bulunan Bizans sikkelerinden 5 tanesi Anonim Follis'tir. İmparator Ioannes Tzimiskes (M.S. 11 Aralık 969-10 Ocak 976), 970 yılında sikkeler üzerinde yer alan imparator portresinin yerine Pantokrator İsa portresini koydurmuştur (Buyruk, 2014:4). Bu değişiklik neticesinde başlayan Anonim Follis kullanımı, I. Alexius Komnenos'un (M.S. 4 Nisan 1081-15 Ağustos 1118) 1092'de gerçekleştirdiği büyük para reformuna kadar devam etmiştir (Grierson, 1999:21). 122 yıl boyunca kullanılan bu paralar, A'dan N'ye kadar 15 farklı sınıfa ayrılmış, ancak bu sınıflandırma araştırmacılara göre değişiklik göstermiştir (Tablo 1) (Erdoğan, 2015:102).

Tablo 1. Tablo 1. Farklı araştırmacılar tarafından yapılan Anonim Follis kronolojisi (Çantay, 2008: 155; Grierson, 1973:638)
(Table 1. Anonymus Follis Chronology that was made different researchers)

Sınıf	Lejantlar ve Tipler	Sınıf ve Atribüler			Tekrar Basım
		Wroth	Bellinger	Miss Thompson	
A1	Ö/İsa büstü A/4 satırlık lejant (küçük)	I I.Ioannes III.Romanos	I I.Ioannes (küçük)	A1 I.Ioannes	II.Nikephoros ve VII.Konstantinos üzerine
A2	Ö/İsa büstü A/4 satırlık lejant (büyük)		I II.Basileios- III.Romanos (büyük)	A2 II.Basileios- VIII.Konstantinos	
B	Ö/İsa büstü A/Basamak üzerine haç ve 3 satırlık lejant (büyük)	II IV.Mikhail	II IV.Mikhail	B III.Romanos	A2 üzerine
C	Ö/İsa büstü A/Süslü haç ve 3 satırlık lejant	III Theodora	III IX.Konstantinos	C IV.Mikhail	B üzerine
D	Ö/Arkalıklı tahtta oturan İsa A/3 satırlık lejant	IV X.Konstantinos	VI. I.Isaakios	D III IX.Konstantinos	C üzerine
E	Ö/İsa büstü /3 satırlık lejant	VI I.Isaakios	IV Theodora	E I.Isaakios	Nadirdir A2 üzerine
F	Ö/Arkalıksız tahtta oturan İsa A/3 satırlık lejant	IV VI.Mikhail	V VI.Mikhail	F X.Konstantinos	Nadirdir E üzerine
G	Ö/İsa büstü A/Meryem büstü	VII IX.konstantinos	VII VII.mikhail	G IV.Romanos	X.Konstantinos bazen de IV.Romanos üzerine
H	Ö/İsa büstü A/Basamak üzerine patrik haçı	Haçlılar Dönemi, I.Aleksios	VIII I.Aleksios	H VII.Mikhail	III.Nikephoros H üzerine
I	Ö/İsa büstü A/Merkezinde X bulunan Latin haçı		IX, XII I.Aleksios	I III.Nikephoros	VII.Mikhail üzerine
J	Ö/İsa büstü		X I.Aleksios	J I.Aleksios	III.Nikephoros üzerine
K	Ö/İsa büstü A/Bordür içinde ayakta Meryem figürü	VIII IX.Konstantinos	XI I.Alaksios	K I.Aleksios	J üzerine
L	Ö/İsa büstü A/Haç. Haç kolları bitiminde 2 satırlık lejant		XIII I.Aleksios	L I.Aleksios	Nadirdir, Tekrar basımı yok
M	Ö/arkalıklı tahtta oturan İsa A/Süslü Latin haçı				Nadirdir, Tekrar basımı yok
N	Ö/İsa büstü A/Patrik haçı ve 2 satırlık lejant				III.Nikephoros döneminde F üzerine

Değerlendirilen Anonim Follis'lerden 2 tanesi (Sikke No:1-2), M.S. 1075-1080 yıllarına tarihlendirilen I Grubu Anonim Follis'tir. 3 numaralı sikke, 7 numaralı sikke ile aynıdır ve bunların da Anonim Follis oldukları düşünülmektedir. Ön yüzleri, 1-2 numaralı sikkelerle aynıdır. Ancak, arka yüzde yer alan Grekçe "Α" harfi bunları diğer sikkelerden ayırmaktadır. 4 numaralı sikkenin ön yüzü silik olmasına rağmen arka yüzündeki yazıdan anlaşıldığı kadarıyla D Grubu ya da E Grubu Anonim Follis olması gerekir. D Grubu Anonim Follis sikkelerinin ön yüzlerinde, sağda ve solda IC-XC (İsa) monogramı vardır. Tunik ve hymation giyimli Hz. İsa, arkalıklı bir tahtta oturmuş, cepheden ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Başındaki haç nimbusun her kolunda nokta bezeme görülmektedir. Sağ eli takdis pozisyonunda olup, sol eliyle kitap (İncil) tutmaktadır. Arka yüzünde ise, ISXS BASILE BASILE (İsa Krallar Kralı) yazmaktadır. E sınıfı Anonim Follis sikkelerinin ön yüzlerinde, sağda ve solda IC-XC (İsa) monogramı vardır. Tunik ve hymation giyimli Hz. İsa büstü, cepheden ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Başındaki haç nimbusun dikey kolu tek noktalı, yatay kolu ise ikişer noktalıdır. Sağ eli takdis pozisyonundayukarı kalkmış ve pelerinin ucundan tutmakta, sol eliyle de kitap (İncil) taşımaktadır.

Arka yüzünde ise, ISXS bASILE bASIL' (İsa Krallar Kralı) yazmaktadır (Tekin, 1999: 182-183). 5 numaralı sikke Harput İç Kale kazılarında ele geçirilen Bizans sikkeleri arasında en erken tarihli olanıdır. Ancak sikke üzerinde darphane işareti ya da darp yeri okunamamaktadır. Sikkenin arka yüzünde, follisin 40 nummia değerini gösteren "M" harfi vardır. Sikkelerin rakamsal değerlerini gösteren harfler Bizans İmparatoru Anastasius (M.S. 491-518) zamanında yapılan para sistemi değişikliğinden itibaren 350 yıl boyunca görülmektedir (Grierson, 1999:17; Tekin, 1999:44).Yukarıda bahsi geçtiği gibi, M.S. 6. yüzyıl ortalarında Harput'ta Bizans hakimiyeti olduğundan dolayı sikke İmparator Iusitinius? (M.S. 1 Ağustos 527-1 Kasım 565) devrine ait olabilir. 6 numaralı sikke M.S. 976/1030-35 yıllarına tarihlendirilen A2 Grubu Anonim Follis'tir. Bahsi geçen yıllar arasında Bizans imparatorluk tahtına sırasıyla II. Basileios Bulgaroktonos (M.S. 10 Ocak 976-15 Aralık 1025), VIII. Konstantinos (M.S. 15 Aralık 1025-11 Kasım 1028) ve III. Romanos Argyros (M.S. 12 Kasım 1028-11 Nisan 1034) geçmiştir (Yuka, 2015:90-115). Bu grupta yer alan sikkeler ön ve arka yüzlerindeki süslemelerden dolayı diğer Anonim Follis'lerden farklıdır ve 50'nin üzerinde varyasyonu vardır (Gökalp, 2009:2019-250) (Tablo 2).

Tablo 2. A2 Grubu Anonim Follisleri üzerinde yer alan süsleme çeşitleri (Gierson, 1973:645)
(Table 2. Ornament types on the A2 Group Anonymus Follis)

No.	Ön Yüz		Arka Yüz		No.	Ön Yüz		Arka Yüz	
	Haçın İçinde	Kitabın Üzerinde	Yazıtın Üzerinde	Yazıtın Altında		Haçın İçinde	Kitabın Üzerinde	Yazıtın Üzerinde	Yazıtın Altında
1	}	}	- ∞ -	- ∞ -	24b	}	}	·	·
1a					25				
2	}	}	Motifsiz	Motifsiz	26	}	}	· ∞ ·	· ∞ ·
3			Motifsiz	·	27			· ∞ ·	· ∞ ·
4	}	}	·	Motifsiz	29	}	}	- ∞	- ∞
5			·	·	30			∞	- ∞ -
6	}	}	-	-	31	}	}	· ∞ ·	· ∞ ·
6a			--	--	32			+	+
7	}	}	- ∞ -	- ∞ -	32a	}	}	- ∞ -	- ∞ -
8			∞	∞	33			∞	∞
9	}	}	- ∞ -	- ∞ -	33a	}	}	· ∞ ·	· ∞ ·
10			∞ (∞)	∞ (∞)	34			(∞)	- ∞ -
11	}	}	∞	∞	35	}	}	∞	∞
12			- ∞ -	- ∞ -	36			∞	- ∞ -
14	}	}	- ∞ -	- ∞ -	38	}	}	(∞)	- ∞ -
14a			- ∞ -	- ∞ -	39			∞	- ∞ -
14b	}	}	∞	∞	40	}	}	∞	∞
15			- ∞ -	- ∞ -	40a			∞	∞
15a	}	}	- ∞ -	- ∞ -	40b	}	}	∞	∞
16			- ∞ -	- ∞ -	41			∞	- ∞ -
16a	}	}	- ∞ -	- ∞ -	42	}	}	(∞)	- ∞ -
17			- ∞ -	- ∞ -	42a			∞	∞
18	}	}	- ∞ -	- ∞ -	42b	}	}	(∞)	- ∞ -
19			- ∞ -	- ∞ -	43			∞	- ∞ -
19a	}	}	- ∞ -	- ∞ -	45	}	}	∞	- ∞ -
20			Motifsiz	·	47			∞	∞
21	}	}	- ∞ -	- ∞ -	48	}	}	- ∞ -	- ∞ -
22			- ∞ -	- ∞ -	49			∞	- ∞ -
23	}	}	- ∞ -	- ∞ -	50	}	}	- ∞ -	- ∞ -
24			∞	∞	51			∞	- ∞ -
24a	(∞)	(∞)	∞	∞					

Yarım olan 8 numaralı sikke B grubu Anonim Follis olup ön yüzü siliktir. Bu sınıfta yer alan sikke örneklerinin ön yüzlerinde; sağda ve solda IC-XC (İsa) monogramı ve +EMMANOVHA (Tanrı bizimlidir) yazısıyla, cepheden betimlenmiş, sakallı Hz. İsa büstü yer alır. Başındaki haç nimbusun her kolunda kare motif ile yatay ve dikey kollarındaki boşluklarda birer nokta bulunur. Sağ eli takdis pozisyonunda yukarı kalkmış ve pelerinin ucundan tutmakta, sol eliyle de kitap (İncil) taşımaktadır. Arka yüzde ise, iki basamaktan oluşan kaidenin üzerine haç oturtulmuş ve haçın kollarının ucunda birer nokta vardır. Haçın üst kısmında ISXS (İsa), alt kısmında ise BASILE BASILE (Krallar Kralı) ifadeleri yer alır (Tekin, 1999:179).

9 numaralı sikke, Komnenoslar Sülalesi'nin ilk hükümdarı ve muhtemelen de Harput'a hükmeden son Bizans imparatoru I. Alexius Komnenos (M.S. 4 Nisan 1081-15 Ağustos 1118) devrine ait olmalıdır. III. Nikhophoros Botaniates (M.S. 3 Nisan 1078-1 Nisan 1081) imparatorluk tahtını bırakıp keşiş olmuş, ardılı I. Alexius Komnenos Bizans tahtına oturmuştur (Öztuna, 1990:439). I. Alexius Komnenos devrinde Harput, kendisinin tercümanı ve komutanı olan Philaretos'un elindeydi. 1085 yılında Çubuk Bey kaleyi kuşatmış ve Philaretos'u da Melikşah'a teslim etmiştir (Ardıçoğlu, 1997:49). Böylece Harput'ta Bizans hakimiyeti son bulmuştur.

Tablo 3. Bizans sikkeleriyle aynı ya da farklı kodlarda çıkan muhtelif dönem buluntuları

(Table 3. Artifacts that was found in sundry period and have same or different codes from Byzantium Coins)

Açma Adı	Buluntu Kodu	Buluntu Adı	Dönem
1. Bölge B-1 Açması	-1.10m.	Sikke	Bizans
	-1.10m.	Sikke	Akkoyunlu
	-1.10m.	Sikke	Osmanlı
	-1.30m.	Sikke	Bizans
	-1.30m.	Sikke	Osmanlı
1. Bölge B-2 Açması	-1.50m.	Sikke	Bizans
	-1.50m.	Sikke	Osmanlı
	-1.45m./1.60m.	Sikke	Osmanlı
	-1.60m.	Sikke	Bizans
	-1.50m./-1.70m.	Sikke	Osmanlı
	-1.50m./-1.70m.	Sikke	Akkoyunlu
	-1.70m.	Kandil	Osmanlı
-1.80m.	Hollanda Thaleri	Birleşik Hollanda Cumh.	
3. Bölge A-1 Açması	-1.10m.	Sikke	Bizans
	-1.25m.	Jeton	Kutsal Roma İmp.
	-1.50m.	Sikke	Osmanlı
	-2.00m.	Sikke	Bizans
	-2.17m.	Penez	Osmanlı
-2.50m.	Tütün Lülesi	Osmanlı	
3. Bölge A-2 Açması	-1.00m.	Sikke	Osmanlı
	-1.20m.	Sikke	Bizans
	-1.32m.	Jeton	Kutsal Roma İmp.
5. Bölge F-1/F-2 Açması Ortak Mekân	-1.68m.	Sikke	Bizans
	-1.68m./-1.80m.	Sikke	Osmanlı
5. Bölge F-2 Açması	-1.10m.	Sikke	Bizans
	-1.10m.	Düğme	Osmanlı
	-1.50m.	Sikke	Osmanlı

I. Alexius Komnenos zamanında *Nomisma*'nın altın miktarı iyice azalmıştır. Öyle ki, yüzde 75'i farklı metallerden oluşuyordu. Buna çare olarak da M.S. 1092 yılında parasal reform yapılmıştır. Bu değişimle *Nomisma*'nın yerini *hyperpyron* adıyla yeni altın sikke almıştır (Tekin, 1999:38). Bu dönem sikkeleri reform öncesi ve reform sonrası olarak ikiye ayrılır ve farklı özellikler taşımaktadır (Çantay, 2008:184-185). Sikkelerin sayısal azlığı göz önünde bulundurulduğunda, bu rakamın tablo oluşturmak için yetersiz kaldığı

düşünülmüştür. Kazısı yapılan alanlarda, dolgu toprak ile buluntular karışmış ve bundan dolayı belli bir kültür katı tespit edilememiştir. Örneğin, değerlendirilmesi yapılan Bizans sikkelerinin çıktığı kod ile daha geç bir döneme ait malzemenin kodu aynı ya da daha yüksek/düşük olabilmektedir. Bundan dolayı, bir tablo oluşturulmuş ve Bizans sikkeleriyle yakın kod aralığı olan malzemeler karşılaştırılmıştır (Tablo 3).

4. SONUÇ (CONCLUSION)

Harput İç Kale kazılarında bulunan, ağırlıkları 2.19gr-16.2gr, çapları 20mm-30mm arasında değişen Bizans Dönemine ait 9 adet bakır sikkenin 5 numaralı sikke dışında diğerlerinin 11. yüzyıla ait olması o devirde canlı ve hareketli bir yerleşimin yaşandığını göstermektedir. Buna sadece sikkeler değil, çağdaşı diğer Bizans eserleri de delil olarak sunulabilir. Aynı zamanda, yazılı kaynakların bahsettiği kadarıyla Bizans'ın, ilki 6. yüzyıl ortaları, diğeri 10. ve 11. yüzyıl olmak üzere Harput'ta iki farklı hakimiyet evresi olması, ele geçirilen buluntularla da teyit edilmiştir. İncelenen sikkelere bakıldığında Harput'a hükmeden ilk Bizans İmparatoru I. Iustinianus (M.S. 1 Ağustos 527-1 Kasım 565), son Bizans imparatoru ise I. Alexius Komnenos (M.S. 4 Nisan 1081-15 Ağustos 1118) olduğu düşünülmektedir. Son olarak, kazı yapılan alanlarda dolgu toprağın yoğunluğu, istenilen stratigrafinin oluşmasını engellemektedir. Bu durumun da kültür katlarını belirlemede sorun oluşturduğu görülmüştür. Kazılarda elde edilen sikke ve diğer buluntuları değerlendirildiğinde Harput'un Bizans Döneminde önemli bir kale şehir olduğu anlaşılmaktadır.

TEŞEKKÜRLER (ACKNOWLEDGEMENTS)

Harput İç Kale kazılarına maddi desteklerinden ötürü Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM, Elazığ Valiliği, Elazığ İl ve Özel İdaresi'ne, Fırat Üniversitesi'ne, Elazığ Belediyesi'ne, Elazığ İl Kültür Müdürlüğüne, Elazığ Müze Müdürlüğüne ve Elazığ ili Harput Kültür Eğitim Sanat, Tarih Turizm ve Araştırma Vakfı (ELHARVAK) teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca 2014-2015 kazı sezonlarında ekibimde yer alan uzman Sanat Tarihçi, Arkeolog, Antropolog, Mimari Restoratör, kazıusta ve işçi ekibine katkılarından ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Ardiçoğlu, N., (1997). Harput Tarihi. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
2. Aytaç, İ., (2017). Harput İç Kalesi Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları. 38. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Cilt:3, ss:563-579.
3. Aytaç, İ., (2017). Harput İç Kalesi Kazısı 2014 Yılı Arkeolojik Buluntuları. Turkish Studies, Volume:12/1, ss:191-210.
4. Bellinger, A.R. and Grierson, P., (1973). Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Leo III to Nicephorus III 717-1081. Second Impression. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Volume:3, Part:2.
5. Buyruk, H., (2014). Adana Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Sikkesi. Sanat Tarihi Dergisi, Cilt:24, Sayı:1, ss:1-27.
6. Carradice, I. ve Price, M., (2001). Hellen Dünyasında Sikke. Çeviren: O. Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi.

7. Çantay, D., (2008). Edirne-Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Bizans Sikkeleri ve Mühürleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
8. Danık, E., (1998). Ortaçağ'da Harput Yüzey Araştırması 1996 Yılı Çalışmaları. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:1, ss:157-182.
9. Danık, E., (2001). Ortaçağ'da Harput. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
10. Erdoğan, N., (Editör), (2015). Doğu Roma Sikkeleri M.S. 491-1453. Mardin: Yayına Hazırlayan, Mardin Müzesi Müdürlüğü.
11. Gökalp, Z.D., (2009). Malatya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bizans Anonim Follisleri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:9, Sayı:1, ss:219-250.
12. Gökalp, D.Z., (2009). Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
13. Grierson, P., (1999). Byzantine Coinage. WASHINGTON D.C.: Dumbarton Oaks Reseach Library and Collection.
14. Hendy, M.F., (1999). Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Alexius I to Michael VIII 1081-1261. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Volume:4, Part:1.
15. Herodotos., (1973). Herodot Tarihi. Çeviren: M. Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi.
16. Honigmann, E., (1970). Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı. Çeviren: F. Işıltan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
17. Ostrogorsky, G., (1991). Bizans Devleti Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
18. Öztuna, Y., (1990). Devletler ve Hanedanlar İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt:3.
19. Sabziyeva, M.M., (2014). Antik Kaynaklarda Midas. Folklor/Edebiyat Dergisi, Sayı:79, ss:119-136.
20. Sevin, V., Sevin, N.A. ve Kalsen, H., (2011). Harput Kale Mahallesi'nde Osmanlı Yaşamı. İstanbul: Ege Yayınları.
21. Sinclair, T.A., (1989). Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey Vol: III. London: The Pindar Press.
22. Sunguroğlu, İ., (1958). Harput Yollarında. İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Cilt:1.
23. Tekin, O., (1998a). Eski Çağ'da Para Antik Nüvizmatige Giriş. 3. Baskı. İstanbul: Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
24. Tekin, O., (1998b). Byzantine Coins From Yumuk Tepe Including A Lead Sea. Anatolia Antiqua Dergisi, Cilt:4, ss:273-278.
25. Tekin, O., (1999). Yapı Kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
26. Tozer, H.F., (1881). Turkish Armenia and Eastern Asia Minor. Londra: Green and Co.
27. Ünal, M.A., (1989). XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
28. Yuka, A., (2015). Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Bizans Dönemi Anonim Follisleri. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı:34, ss:90-115.

EK 1:

KATALOG/CATALOGUE*

Sikke No: 1

Et. No: HK-14/57

Artuklu Sarayı önü, 1/B-1, -1.10m.

Bizans. M.S. 1075-1080, (I Grubu Anonim Follis).

20mm., k.y. 6,5gr, AE.

Öy.: Merkezde cepheden betimlenmiş haç nimbuslu, tunik ve hymation giyimli, elinde İncil olduğu düşünülen Kutsal Kitap tutmakta olan Hz. İsa figürü vardır. Haç nimbusun kollarının her birinde nokta görülmektedir.

Ay.: Merkezde aşınmış durumda olan Latin Haçı vardır ve bu haçın göbeğine de çapraz gelecek şekilde bir küçük haç konulmuştur. Yan taraflarda yine net olmamakla birlikte hilal motifi yer almaktadır. Haçın yatay kollarının ucunda nokta bezemeler vardır.

Ref.: DOC 3/2, ss:696, no:I,1 vd.

(1)

Sikke No: 2

Et. No: HK-14/64

Artuklu Sarayı önü, 1/B-1, -1.30m.

Bizans. M.S. 1075-1080, (I Grubu Anonim Follis).

23mm, k.y. 6, 2.19gr, AE.

Öy.: Halka içerisinde uzun saçlı ve sakallı, başında haç nimbus olan Hz. İsa büstü tasvir edilmektedir.

Ay.: Merkezde bir Latin Haçı ve bunun her bir ucuna, ortasındaki büyük olmak üzere üçer nokta bezeme serpiştirilmiş, haçın gövdesine ise çapraz şekilde oturtulmuş küçük bir haç mevcut olup uçlarına da küçük noktalar yerleştirilmiştir. Latin Haçı'nın sağ üst ve sol altında hilal görünümlü bezekler vardır. Yine haçın altında sağda ve solda simetrik biçimde yer alan bitkisel motif yer almaktadır.

Ref.: DOC 3/2, ss:696, no:I,1, vd.

(2)

*Katalogda yer alan sikkeler, bölge/plankare sırasına ve kod durumuna göre numaralandırılmıştır. Katalogda yapılan diğer sıralama ve kısaltmalar: Et./Env. No: Etüt/Envanter Numarası, bölge ve plan kare adı, kod, dönem, çap, k.y.: kalıp yönü, ağırlık, AE: Bakır, Öy.: Ön yüz, Ay.: Arka yüz, Ref.: Referans.

Sikke No: 3

Et. No: HK-14/1

Artuklu Sarayı önü, 1/B-2, -1.50m.

Bizans. M.S. 11. Yüzyıl.

26mm, k.y. 5, 7.4gr, AE.

Öy.: Haç nimbuslu Hz. İsa büstü cepheden tasvir edilmiştir. Sağ elini takdis pozisyonunda kaldırmıştır. Sağ elinin hemen üzerinde "IC" monogramı görülmektedir.

Ay.: Merkezde kaide üzerine oturtulmuş Latin Haçı ve bunun gövdesine çapraz konulmuş küçük haç vardır. Haçın yatay kolunun sağ ve solunda noktalar, etrafında da belirsiz harfler mevcuttur. Bu harflerden en net olanı, Latin Haçı'nın sol alt kısmında bulunan Grekçe "Λ" harfidir.

(3)

Sikke No: 4

Et. No: HK-14/47

Artuklu Sarayı önü, 1/B-2, -1.60m.

Bizans. (D Grubu Anonim Follis 1050-1060?/E Grubu Anonim Follis 1060 ?)

28mm, k.y. 6, 6.4gr, AE.

Öy.: Aşınmadan dolayı okunmamaktadır.

Ay.: IS XS-bASILE-bASIL (Krallar Kralı İsa) yazmaktadır.

Ref.: DOC 3/2, ss:685, no:D.1. vd./DOC 3/2, ss:688, no:E.1 vd.

(4)

Sikke No: 5

Env. No: HK-14/52

3/A-1, -2.00m.

Bizans. I. Iustinianus? (M.S. 1 Ağustos 527-1 Kasım 565).

30mm, k.y. 6, 16.2gr, AE.

Öy.: Aşınmadan dolayı okunmamaktadır.

Ay.: Merkezde M, onun sağında ve üstünde haç vardır.

(5)

Sikke No 6:

Et. No: HK-14/60

3/A-1, -1.10m.

Bizans. M.S. 976-1030/35, (A2 Grubu Anonim Follis).

25mm, k.y. 6, 7.5gr, AE.

Öy.: Hz. İsa büstü hafif sağa dönük ve İncil tutmuş olarak betimlenmiştir. Aşınmadan dolayı başındaki haç nimbus görülmemektedir.

Ay.: ΙΗΣΥΣ-ΧΡΙΣΤΥΣ-BΑΣΙΛΕΥ-Basile (Kralların kralı yüce İsa) yazmaktadır.

Ref.: DOC 3/2, ss:650, no:A2.1.1. vd.

(6)

Sikke No: 7

Env. No: HK-14/34

3/A-2, -1.20m.

Bizans. M.S. 11. yüzyıl.

24mm., k.y. 6, 6.7gr, AE.

Öy.: Haç nimbuslu, uzun saçlı ve sakallı Hz. İsa büstü cepheden tasvir edilmiştir. Haç nimbusun kollarının her birinde nokta yerleştirilmiştir. Sağ elini takdis pozisyonunda kaldırmıştır. Sol eliyle de sayfaları açılmış İncil tutmaktadır. Sağ ve sol omuzunun üzerinde "IC-XC" monogramı görülmektedir. Tunik ve hymation giyinmiştir.

Ay.: Merkezdeki haçın gövdesine çapraz oturtulmuş küçük bir haç vardır. Haçın yatay kolunun sağ ve sol ucuna birer adet büyük nokta konulmuş, sol üst kısmında ise hilal görülmektedir. Sağ üst, sağ alt ve sol alt kısımda ise, Grekçe Λ" harfi vardır.

(7)

Sikke No: 8

Env. No: HK-15/39

5/F-1/F-2, -1. 68m.

Bizans. M.S. 1030-35/1042(?), (B grubu Anonim Follis)

24mm., k.y.5,3.8gr., AE.

Öy.: Aşınmadan dolayı okunmamaktadır.

Ay.: Merkezdeki haçın sol üst kısmında IS-XS yazmaktadır. Alt kısım ise okunmamakta.

Ref.: DOC 3/2, ss:676, no:B.1 vd.

(8)

Sikke No: 9

Env. No: HK-15/37

5/F-2, -1.10m.

Bizans. Alexius Komnenos I (M.S. 1081-1118).

23mm, k.y. 6, 4.1gr, AE.

Öy.: Cephedenİmparator portresi, başında imparatorluk tacı, sağ elinde uzun haç, sol elinde globus tutmaktadır.

Ay.: Merkezde uçları noktalı haç vardır. Haçın üst ve alt boşluklarında aşınmadan dolayı okunamayan harfler (?) vardır. Yatay ve dikey kollarının ucunda ise daha büyük noktalar konulmuştur. Haçın gövdesine çapraz oturtulan küçük bir haç vardır.

Ref.: DOC 4/1, ss:237, no:40a.4 vd.

(9)